

РІШЕННЯ
щодо присудження наукового ступеня доктора наук

Спеціалізована вчена рада з присудження наукового ступеня доктора наук Д 11.051.12 Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України прийняла рішення про присудження наукового ступеня доктора юридичних наук

ЩЕРБАКОВІЙ Наталії Володимирівні

на підставі прилюдного захисту докторської дисертації
«Правове забезпечення реорганізації господарських організацій»

у вигляді на правах рукопису
за спеціальністю **12.00.04** – *господарське право, господарсько-процесуальне право «21»* червня 2024 р., протокол №3.

Щербакова Наталія Володимирівна, 1979 року народження, громадянка України,

освіта вища: закінчила у 2001 році Донецький національний університет за спеціальністю «Правознавство».

Наукові ступені і вчені звання:

кандидат юридичних наук з 2007 року,

доцент кафедри цивільного права і процесу з 2008 року.

Здобувачка у 2023 році закінчила докторантуру Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України.

Працює доцентом кафедри цивільного права і процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України (м. Вінниця) з 2007 року до теперішнього часу (до 10.2016 року – Донецький національний університет).

Докторська дисертація виконана у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса МОН України, м. Вінниця.

Науковий консультант – Коваль Ірина Федорівна, доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України.

Рекомендовано до захисту 26 квітня 2024 р.

Здобувач має 58 наукових публікацій за темою дисертації, з них 3 монографії (у співавторстві), 26 статей, з яких 23 – в наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 3 наукові публікації – в наукових періодичних виданнях інших держав (які включено до міжнародних наукометричних баз даних *Scopus /Web of Science*), 26 матеріалів та тез конференцій, три праці (науково-практичний коментар, підручник, посібник), які додатково відображають наукові результати дисертації.

Опоненти:

Подцерковний Олег Петрович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, в.о. завідувача кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія» МОН України, дав позитивний відгук із зауваженнями:

1. Загальне зауваження в роботі може бути зроблено стосовно її збільшеного фокусу увагу на проблеми регулювання на мікро-правовому та мікро-економічному рівнях реорганізаційних процедур. По суті можна говорити про певне «перебільшення» авторкою здатності механізмів вдосконалення правового регулювання реорганізаційних процедур та подолання прогалин у цій сфері вплинути на ефективність моделі реорганізаційних процедур в широкому спектрі господарських відносин в Україні.

Лише в окремих частинах роботи можна побачити намагання дисертантки вийти за межі аналізу безпосереднього правового регулювання та поглянути на реорганізацію з погляду публічної політики. Вона дійсно визнає, наприклад на с. 153, що законопроектні роботи потребують урахування завдань державної політики, запобігання тінізації та урахування соціально-економічної складової господарської діяльності (с. 95-96, 133 тощо). Але не поглиблюється у це питання.

Дисертантка вдало, іноді блискуче, виявляє проблеми чинного законодавства у сфері реорганізаційних процедур, але здебільшого ці проблеми вона намагається вирішити суто формально, наприклад, досліджуючи проблеми реорганізації казенних підприємств (с. 252-252), чи пропонуючи визнавати причини проведення реорганізаційних процедур (с. 217), чи пропонуючи вирішити накопичені проблеми розуміння організаційно-правової форми під кутом приватизації (с. 243-244) тощо. Разом із тим, вирішення правових питань реорганізаційних процедур, щонайменше у державному секторі економіки та при приватизації, навряд чи можна проводити без економічної оцінки правових рішень та перспектив усунення держави від здійснення господарської діяльності через підвладні їй державні підприємства. Сьогоднішні проєкти щодо корпоратизації зі скасуванням Господарського кодексу України, про які згадує авторка, чітко показують нерозуміння більшістю ініціаторів декодифікації наслідків скорочення державного сектору економіки – а саме такі результати можуть бути прогнозовані, призводячи до довготривалого негативного економічного ефекту. Завданням господарсько-правової науки – чи не єдиної серед інших правових галузей – залишається пошук економічної обґрунтованості правових рішень. І це завдання посилюється саме зараз, коли реформи проводяться без урахування загальних інституційних проблем, макроекономічного регулювання та тих завдань, що ставить держава перед собою в інвестиційній та приватизаційній сферах загалом. Чиновнику набагато легше прикрити власні прорахунки в державному управлінні економікою складнощами корпоратизації та інших реорганізаційних процедур. Реорганізацією дуже часто прикривають прорахунки в економічній політиці, але без з'ясування дійсних соціально-економічних та управлінських проблем неефективності господарської організації, будь-які перетворення, розділи та інші форми реорганізації лише відтягують вирішення суспільних проблем в економіці. Простою мовою, без чіткого визначення ролі реорганізаційних процедур в державній економічній політиці, без

системних рішень щодо подолання корупції, підвищення якості правосуддя та радикального підвищення якості державного менеджменту досконала правова форма реорганізації державних підприємств, установ та організацій не принесе бажаного економічного результату. Те саме стосується й поділу й інших форм примусової реорганізації, нарешті реструктуризації при банкрутстві, з-під якого виведено масу суб'єктів. Важливо зрозуміти, яка повинна бути загальна логіка відповідного реформування з огляду на перспективну державну економічну політику та потреб усунення справжніх причин неефективності багатьох державних підприємств.

2. На розвиток попереднього зауваження варто висловити певне застереження щодо заперечення авторкою потреби розширеного переліку підстав примусової ліквідації чи реорганізації господарських організацій.

Зокрема, на с. 484 авторка вважає цілком достатнім обмеження прав учасника на звернення до суду з питань примусової ліквідації та надання такого права лише за підстави наявності допущених під час створення юридичної особи порушень, які не можна усунути. «У такий спосіб, – пише авторка – законодавець має на меті зберегти суб'єкт господарювання, національного товаровиробника, ... - що збалансовує приватно-правові та публічно-правові інтереси всіх суб'єктів задіяного процесу». Але ж при цьому залишається поза увагою проблема десятків тисяч «покинутих» суб'єктів господарювання, «фіктивних» суб'єктів так званих «прокладок», впливати на існування яких держава не може, які не складають звітності, не можуть забезпечити архівування відомостей про працівників, створюють ризики співпраці із добросовісним бізнесом. Зрештою, якщо ми говоримо про суспільний господарський порядок, значення якого дисертантка визнає, ми маємо визнавати потребу рівного ставлення держави до усіх суб'єктів ринкових відносин. Якщо учасники господарської організації не здатні організувати його законослухняну роботу, порушують права один одного, не можуть погодити у законний спосіб керівництво, ігнорують права інвестора, то існування такого «товаровиробника» не може бути ефективним. У цьому контексті державі набагато продуктивніше було б передбачати примусову ліквідацію чи реорганізацію проблемного суб'єкта з метою усунення фіктивного суб'єкта з ринку, або подолання корпоративного конфлікту й захисту інвестицій учасників корпоративної організації.

А сьогоднішня позиція щодо суто добровільних форм ліквідації та реорганізації (крім монопольних порушень), виглядає як усунення держави від функцій підтримки порядку в економіці, що у підсумку підриває інвестиційну привабливість економіки.

3. Робота містить окремі неточності та слабо аргументовані місця.

Зокрема, непереконливим виглядає обґрунтування авторкою поняття «реорганізації» як правового засобу «формування та зміни правового статусу господарських організацій, який встановлюється державою та спрямований на забезпечення розв'язання економічних та правових завдань діяльності господарської організації з метою її збереження, зміцнення позиції на ринку, поглиблення та розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих витрат» (с. 35).

Щонайменше, авторка не пояснює, де у цьому визначенні волевиявлення суб'єкта господарювання та його учасників, а також конститутивні економіко-організаційні складові цього явища. Таке визначення можна було б цілком дати реструктуризації, чи суто окремим формам реорганізації, а, наприклад, поділ навряд чи може сприяти будь-якій діяльності організації, адже вона припиняється. У цьому разі треба говорити скоріше про розв'язання проблем певного бізнесу, а не підвищення ефективності діяльності господарської організації. Якщо виникають такі неоднозначності із формулюванням понятійного апарату реорганізації на теоретичному рівні, то мабуть передчасними виглядають висновки авторки на с. 75 про те, що таке поняття має бути визначено на законодавчому рівні.

Навряд чи можна погодитися також із виділенням такої підгалузі господарського права, як «Суб'єкти господарювання» (с. 108), в межах якого дисертантка пропонує розглядати процедури реорганізації. Сам по собі суб'єкт (суб'єкти) суспільних відносин є об'єктом правового впливу і не може утворювати сукупність норм права. Норми права спрямовані на поведінку суб'єктів господарювання, визначення їх правового статусу.

Резнікова Вікторія Вікторівна, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри економічного права та економічного судочинства Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України, дала позитивний відгук із *зауваженнями*:

1. В роботі авторка поняття «реорганізація» розглядає всебічно, з обґрунтуванням його багатоаспектного значення: як правового засобу, правовідношення, правового інституту, юридичного складу, що опосередковує перехід прав та обов'язків (універсальне правонаступництво), спосіб створення господарських організацій, спосіб припинення господарських організацій (с. 65-85, с. 165). Водночас авторка застосовує новий підхід до розуміння сутності реорганізації через призму такої правової категорії як «правовий засіб».

У зв'язку з цим не до кінця зрозуміло і потребує додаткової аргументації, - чому саме реорганізація та її сутність, правова природа визначаються через «правовий засіб»?

У дисертаційній роботі в рівні новизни «вперше» авторка визначає реорганізацію як «правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій, який встановлюється державою та спрямований на забезпечення розв'язання економічних та правових завдань діяльності господарської організації з метою її збереження, зміцнення позиції на ринку, поглиблення та розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих витрат» (с. 70-71). Убачається, що такий погляд на реорганізацію як правовий засіб лише формування та зміни правового статусу виглядає дещо однобічним та звуженим, оскільки за допомогою процедури реорганізації вирішується набагато більше та ширше коло завдань макроекономічного характеру, як то: забезпечення стабільності та сталості економічної системи, розвиток економічної конкуренції, подолання безробіття, зміцнення господарського правопорядку в цілому. Тобто реорганізація – це (крім іншого) також правовий засіб, призначений виконувати і стратегічні функції економічного розвитку.

З огляду на викладене, сформульоване в роботі визначення реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій потребує з боку здобувачки додаткових пояснень та розширеної аргументації.

2. У продовження попереднього зауваження слід звернути увагу на висновок щодо визначення реорганізації як правового інституту господарського права, який дисертантка пропонує віднести до підгалузі «Суб'єкти господарювання» (с. 107-108). Визначення місця реорганізації лише в межах правового статусу суб'єктів господарювання також звужує сутність цього правового утворення та не враховує, що інститут реорганізації включає також не менш важливі групи господарсько-правових норм з інших інститутів господарського права, зокрема щодо майнової основи господарювання, господарських зобов'язань, захисту економічної конкуренції, особливостей правового регулювання в окремих галузях господарювання тощо.

З огляду на зазначене, хотілося б почути від дисертантки додаткове пояснення щодо віднесення реорганізації господарських організацій як інституту господарського права до підгалузі «Суб'єкти господарювання».

3. Слід погодитися з авторкою щодо виокремлення спеціальних корпоративно-правових способів захисту прав учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій шляхом їх поділу в залежності від форм захисту (юрисдикційна (виключно судова) та неюрисдикційна (самозахист)) (с. 398, 404, 409, 411, 517), оскільки така сфера, дійсно, вимагає застосування особливих засобів юридичного впливу, окрім передбачених чинним законодавством загальних способів захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.

Втім, аналіз формулювань спеціальних способів захисту, запропонованих в дисертаційній роботі, вказує на те, що зазначені способи подаються авторкою за різною логікою, непослідовно та невзаємоузгоджено. Так зокрема, в підрозділі 4.2.1. у межах судової форми захисту виділено: а) визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію господарських організацій (в одній із форм); б) визнання недійсними умов злиття/приєднання, поділу/виділу (умови щодо розрахунку коефіцієнту, порядку конвертації акцій, співвідношення кількості акцій); положень змісту річної фінансової звітності та щорічних звітів товариства; положень змісту звітів наглядової ради або ради директорів товариства, положень змісту експертного звіту; в) зобов'язання господарською організацією вчинити певні дії із надання інформації; г) визнання емісії цінних паперів недобросовісною та недійсною; д) скасування процедури реорганізації (в одній із форм); в межах несудової форми захисту – пред'явлення вимоги про викуп товариством належних акціонерів акцій (характерно для АТ).

На основі викладеного видається, що дисертантці варто було б доопрацювати формулювання виокремлених спеціальних способів захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів) так, щоб вони подавалися за однаковою логікою.

4. В дисертаційній роботі (с. 150-163) у пункті 1.4.2 «Напрями та шляхи удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій» за наслідками вивчення та аналізу зарубіжного досвіду виокремлено підходи до

визначення джерел правового регулювання реорганізації юридичних осіб в зарубіжних країнах: (1) виключно в формі кодифікованих актів (Цивільним кодексом передбачаються загальні положення про реорганізацію юридичних осіб та /або Комерційним /Підприємницьким кодексом/Кодексом Торговельних товариств – спеціальні положення процедури реорганізації юридичних осіб та окремих її форм) (Естонія, Польща); (2) цивільного кодифікованого акту (Цивільним кодексом передбачаються загальні положення про реорганізацію юридичних осіб) та спеціальних законів, які регламентують окремі положення щодо процедури реорганізації в залежності від її форм та організаційно-правової форми юридичної особи (Литва); (3) декількох кодифікованих актів (Цивільним кодексом та Господарським/Підприємницьким кодексом /Комерційним Законом передбачаються загальні положення) та спеціальних законів, якими запроваджується детальне регулювання процедури реорганізації, її форм для конкретних організаційно-правових форм (Латвія, Казахстан, Молдова); (4) виключно спеціального закону про реорганізацію, яким регламентується процедура реорганізації, окремі її особливості в залежності від форми реорганізації та виду організаційно-правової форми юридичної особи (Німеччина, Швейцарія, Чехія). І чомусь само останній підхід дисертантка кладе в основу свого дослідження, що потребує розширених пояснень та додаткової аргументації. Чому саме досвід Німеччини, Чехії та Швейцарії є найбільш прийнятним для України в сучасних умовах? Чому інші підходи є нерелевантними чи менш релевантними до реалій сьогодення а Україні, не відповідають її потребам?

Дисертантка наполягає на тому, що норми, які регулюють відносини реорганізації господарських організацій, мають бути консолідовано та закріплено в спеціальному законі про реорганізацію господарських організацій (с. 108, с. 157, 158, 163, 164 дисертації), а також пропонує розроблений нею проєкт Закону «Про реорганізацію господарських організацій» (Додаток Б дисертації – с. 627-658 дисертації). Такий висновок видається дискусійним, оскільки:

по-перше, завелика кількість актів чинного господарського законодавства з питань правового статусу суб'єктів господарювання утворює складнощі на практиці, знижує ефективність їх застосування, а отже і рівень законності та правопорядку. Прийняття запропонованого закону збільшить таку кількість і призведе до певного дублювання положень про припинення господарських організацій в нормах Господарського кодексу України, зазначеному законі про реорганізацію і численних законах про окремі види господарських організацій. У даному випадку, як уявляється, більш доцільно акцентувати увагу на подальшому нарощуванні та наповненні положень Господарського кодексу України про реорганізацію в світлі його подальшої рекодифікації;

по-друге, з огляду на назву запропонованого законопроєкту – «Про реорганізацію господарських організацій» – можна дійти висновку, що він поширюється на всі види господарських організацій. В той же час в змісті законопроєкту увага приділяється загалом господарським організаціям, які мають на меті здійснення господарської діяльності із отриманням прибутку, зокрема окремі розділи присвячені господарським товариствам із об'єднанням капіталів (АТ, ТОВ та ТДВ), тоді як решта господарських організацій залишається поза

увагою в предметі регулювання цього проекту.

З урахуванням зазначеного, хотілося б також почути думку дисертантки з приводу того, чи можна буде до решти господарських організацій за аналогією застосовувати положення запропонованого проекту Закону «Про реорганізацію господарських організацій» чи стосовно невідприємницьких організацій мають бути передбачені особливості реорганізації?

І наостанок. Хотілося б дізнатися думку авторки щодо одного із аспектів правової природи перетворення як форми реорганізації. В роботі дисертантка надає визначення поняттю «перетворення», яке пропонує закріпити в ч. 6 ст. 59¹ ГК України та викласти в наступній редакції (с. 252): «6. Перетворенням визнається припинення однієї господарської організації-правопопередника шляхом зміни організаційно-правової форми реорганізованого суб'єкта на іншу новоутворену господарську організацію- правонаступника та передачею останній на підставі передаточного акту усіх майнових прав та обов'язків попередньої господарської організації» (Додаток А «Проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій»). Авторкою також конкретизовано ознаки перетворення господарської організації шляхом їх уточнення: 1) зміна організаційно-правової форми господарської організації; 2) припинення господарської організації; 3) створення нової господарської організації; 4) передання майна, прав та обов'язків іншій господарській організації- правонаступнику; 5) передання майна, прав та обов'язків на підставі передавального акту.

Однак, перетворення – це особлива форма реорганізації, яка відрізняється від всіх інших форм реорганізації, оскільки: здійснюється, реалізується без припинення господарської діяльності господарської організації; у разі перетворення юридичної особи за правонаступником зберігається її ідентифікаційний код (у всіх інших формах ідентифікаційний код реорганізованих юридичних осіб змінюється). То яка доцільність при перетворенні господарських організацій здійснювати державну реєстрацію припинення юридичної особи, що припиняється в результаті перетворення, та державну реєстрацію новоутвореної юридичної особи? Чи не потребує вітчизняне законодавство в цій частині удосконалення (наприклад, повернення до тієї редакції, яка діяла раніше, коли реорганізація шляхом перетворення не потребувала реєстрацій припинення та створення юридичної особи, яка продовжує свою господарську діяльність без зміни навіть ідентифікаційного коду)?

Також в контексті перетворення як форми реорганізації, на жаль, без уваги дисертантки залишилась корпоратизація державних підприємств, яка представляє собою структуровану процедуру, різновид реорганізації юридичних осіб шляхом перетворення, за якими відбувається часткове відчуження державного та/або комунального майна, на договірних засадах, з метою подальшого ефективного їх функціонування, а також інвестиційної привабливості, стійкою платоспроможності, спроможної конкурентоздатності, тощо. Корпоратизацією, як відомо, є перетворення державних підприємств, більш як 75% статутного капіталу яких перебуває у державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань, правовий статус яких раніше не був приведений у відповідність з

чинним законодавством, у акціонерні товариства. Підвищення ефективності діяльності господарських організацій державного сектору економіки є однією з цілей стратегічного розвитку України. Корпоратизація націлена на реорганізацію шляхом зміни організаційно-правової форми та структури управління господарських організацій державного сектору економіки для забезпечення відкритості та прозорості, підвищення ефективності та прибутковості таких організацій. Дослідження показали, що підприємства з корпоративними правами держави продемонстрували ряд проблем, які залишаються все ще невирішеними, а саме: збитковість, наявність заборгованостей, нездатність модернізувати виробництво, неспроможність вийти та/або блокування виходів на міжнародні ринки, перевитрати умовно-постійних витрат, непрозорість та неефективність управлінських рішень тощо.

Устименко Володимир Анатолійович, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, член-кореспондент Національної академії наук України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, директор Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України», дав позитивний відгук із зауваженнями:

1. Здобувачка провела, як свідчить дисертація, теоретичне узагальнення та запропонувала вирішення важливої наукової проблеми шляхом розробки доктринальних положень і висновків щодо удосконалення правового забезпечення реорганізації господарських організацій, з'ясування економіко-правових передумов реорганізації господарських організацій, поглиблення наукових знань про поняття, види, форми реорганізації господарських організацій, реорганізаційні правовідносини, процедуру проведення реорганізації господарських організацій та окремих її етапів, форми та способи захисту прав і законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави, підстави та правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною на що вона вказує на с.524 дисертаційної роботи. В ході захисту дисертації хотілось би почути формулювання та обґрунтування значення для юридичної науки наукової проблеми, вирішенню якої присвячена наукова робота.

2. Формулюючи перше положення новизни рівня «уперше» науковиця зосередила свою увагу на економічних завданнях діяльності господарських організацій, досягненні ринкових цілей (збереження чи зміцнення позицій на ринку, поглиблення спеціалізації виробництва, зниження витрат на виробництво і т.і.). В той же час не всі господарські організації мають на меті подібні цілі (некомерційне господарювання, соціальне господарювання). Вбачається, що такі аспекти залишилися поза увагою в роботі. Також при захисті хотілось би почути обґрунтування концепту терміну «правове завдання господарської організації», відмежування його від усталених у юридичній літературі конструкцій, що інституалізують мету діяльності господарської організації.

3. Додаткового пояснення в ході захисту хотілось би почути відносно співвідношення змісту положення першого рівня новизни «уперше», яке позначає реорганізацію в якості правового засобу формування та зміни правового статусу

господарських організацій зі змістом першого абзацу «дістало подальшого розвитку положення щодо», в якому реорганізація визнається як правовий засіб, правовідношення, правовий інститут, юридичний склад, спосіб створення господарських організацій, спосіб припинення господарських організацій.

4. В рамках дослідження становлення та розвитку правового регулювання реорганізації господарських організацій (підпункт 1.4.1 дисертації) оновлено та удосконалено періодизацію законодавства про реорганізацію господарських організацій із виділенням семи етапів. Попередня періодизація становлення та розвитку правового регулювання злиття та приєднання господарських товариств (що є окремими складовими реорганізації) була проведена Щербаковою Н.В. в якості новизни першого рівня при захисті кандидатської дисертації «Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств» у 2006 році. І якщо з виділенням нових періодів 5-7, що не були висвітлені у попередньому дисертаційному дослідженні, можна погодитись, то зміна часу початку і закінчення етапів 1-4 без суттєвого обґрунтування, викликає заперечення

5. Список публікацій здобувачки за темою дисертації містить посилання на роботи, розміщені у наукових періодичних фахових: Scopus, Web of Sciens виданнях інших держав (позиції 27, 28, 29). До особистих здобутків авторки відповідно віднесено дослідження впливу міжнародних стандартів та стандартів ЄС на здійснення господарської діяльності суб'єктів господарювання в сфері продовольчої безпеки та захисту споживачів; дослідження проблемних аспектів правових наслідків невиконання договірних зобов'язань під час війни в контексті звільнення від відповідальності суб'єктів господарювання через обставини непереборної сили, що встановлюються ТТП України; застосування системного підходу до визначення інформації. В процесі захисту дисертації хотілось би почути більш розгорнуту аргументацію щодо впливу дослідженої у вказаних джерелах проблематики на теорію чи практику відносин реорганізації господарських організацій.

6. Досліджуючи передумови реорганізації господарських організацій (підрозділ 1.1 дисертації) науковиця залишила поза увагою вплив агресії російської федерації проти України. Вбачається, що цей мега-фактор, що вплинув практично на всі сфери суспільного життя нашої країни і відносини реорганізації не є виключенням. Позиція здобувачки з цього приводу могла би бути обговорена при захисті дисертації.

7. Юридична спільнота в останні роки активно обговорює проект Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період», реєстраційний номер 6013, що був прийнятий в першому читанні і наразі готується до другого. Цей проект містить, зокрема, положення, що передбачають реорганізацію господарських організацій. Хотілось би почути в процесі захисту наукову оцінку здобувачки через призму проведеного нею дисертаційного дослідження.

На докторську дисертацію та реферат надійшли відгуки:

1. Відгук Атаманової Ю.Є., арбітра МКАС при ТТП України, докторки юридичних наук, доцентки.

Відгук позитивний. Висловлені наступні зауваження:

(1) Погоджуючись із авторкою, що дострокове виконання зобов'язань перед кредиторами у разі реорганізації господарської організації не завжди відповідає інтересам господарської організації, разом із тим не можна розділити думки дисертантки щодо запровадженого нею механізму обмеження прав кредиторів «тільки за наявності доказів у судовому порядку щодо реальності загрози інтересам кредиторів», «якщо буде доведена реальна загроза невиконання зобов'язання» (с. 7, 27, 34 реферату, с. 436, 437 дисертації) та введення в текст ЦК України (ч. 1 ст. 107, абз. 1 ч. 2 ст. 109), Законів України «Про акціонерні товариства» (ч. 2 ст. 116), «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (ч. 2 ст. 55) такого оціночного поняття як «реальність загрози невиконання». Застосування такого формулювання вимагатиме в кожному разі доведення кредитором реальності потенційної загрози порушення його інтересів, що, напевно, буде сприяти належному та ефективному захисту прав та законних інтересів кредиторів.

(2) Підтримуючи прогресивні висновки та пропозиції здобувачки щодо запровадження багатого досвіду та кращих практик законодавства зарубіжних країн та законодавства ЄС з питань правового регулювання реорганізації господарських організацій, а також дотримання Україною зобов'язань, обумовлених Угодою про асоціацію щодо адаптації національного законодавства до законодавства ЄС в умовах кандидатства України до вступу в Євросоюз, все ж таки хотілося б зауважити, що не всі, як на наш погляд, складні реорганізаційні форми слід запроваджувати в законодавство України, принаймні на даному етапі розвитку економічних відносин. Зокрема, мова йде про третю форму таких складних реорганізаційних форм як *комбінаторна реорганізація* (с. 5, 8-9 реферату, с. 278 дисертації). Враховуючи заборони, які мають місце в чинному законодавстві, на сьогоднішній день для низки господарських організацій, застосовувати таку складну форму реорганізації як *комбінаторна – із одночасним поєднанням двох інших складних форм*: подвійної реорганізації (одночасне застосування різних форм реорганізації) та змішаної реорганізації (участь господарських організацій різних організаційно-правових форм) – убачається малоюмовірним та неефективним. Більше того, в умовах недостатнього правового регулювання реорганізаційної процедури для більшості господарських організацій така легалізаційна форма може мати не позитивний, а, навпроти, негативний ефект – як то зловживанням такою правовою конструкцією задля ухилення від сплати податків, виконання зобов'язань перед кредиторами, виведенням активів, і як наслідок приведення господарюючого суб'єкта до банкрутства.

2. Відгук Гончаренко О. М., головного наукового консультанта відділу з питань цивільних і господарських відносин та підприємництва Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Раді України, докторки юридичних наук, доцентки.

Відгук позитивний. Висловлені наступні зауваження:

(1) Дисертанткою надається визначення реорганізаційних правовідносин (с. 5 реферату, с. 103-105 дисертації), як врегульовані нормами права суспільні відносини, які за галузевою приналежністю відносяться до господарських, є різновидом організаційно-господарських відносин; виникають в сфері

господарювання щодо організації (в тому числі й управління) та безперервного здійснення господарської діяльності; характеризуються особливим суб'єктним складом – господарські організації; поєднанням організаційного та майнового елементів; відображенням приватних та публічних інтересів (їх збалансування), значним ступенем регулювання як з боку держави, так і з боку суб'єктів цих відносин. Хотілося б від дисертантки почути аргументацію, за якими критеріями реорганізаційні правовідносини відносяться до господарських, а саме організаційно-господарських, адже організаційно-господарські відносини виникають між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю.

(2) В дисертації авторка визначає, що під час реорганізації господарських організацій в формі поділу та виділу має місце *універсальне правонаступництво*. Така ознака виокремлюється під час обґрунтування та виокремлення спільних ознак поділу та виділу (с. 19 реферату, с. 233-234 дисертації), а також надання визначення поняття реорганізаційному договору (с. 5-6 реферату, с. 387 дисертації). На наш погляд, висновок щодо універсальності правонаступництва у разі проведення реорганізації у формах поділу/виділу виглядає дискусійним. По-перше, слід зазначити, що у разі поділу та виділу правонаступнику або правонаступникам передається *лише частина майна, майнових прав та зобов'язань*, що як раз і свідчить про *сингулярний характер* правонаступництва, а не універсальний. По-друге, аналіз судової практики щодо поняття правонаступництва під час реорганізації шляхом, зокрема виділу, вказує на сингулярність правонаступництва, або, як ще зазначається в Постанові КЦС ВС від 18.09.2023 р. № 210/5663/20 – на *парцелярність (частковість)* правонаступництва. Тому хотілося б почути від дисертантки додаткового обґрунтування щодо її позиції на предмет універсального правонаступництва в формах поділу та виділу.

3. Відгук Дерев'янка Б.В., головного наукового співробітника відділу міжнародного приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, доктора юридичних наук, професора.

Відгук позитивний. Висловлено наступні зауваження:

(1) Авторка в дисертації уточнює ознаки реорганізаційного договору (с. 387 дисертації) та на їх підставі надає відповідне визначення (с. 5-6 реферату). Серед виокремлених ознак зазначається, що передача майна, майнових прав та обов'язків чи їх частини від правопередників (правопередника) до правонаступника (правонаступників) здійснюється на підставі універсального правонаступництва, тобто такий вид правонаступництва виникає під час реорганізації у будь-якій формі (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення). Такий висновок виглядає дискусійним, адже при таких формах як поділ і виділ правонаступнику/правонаступникам передається лише частина майна, майнових прав та зобов'язань, що вказує на сингулярний, а не на універсальний характер правонаступництва. Тому вказаний висновок потребує додаткового обґрунтування.

(2) Дисертантка на с. 235-237 дисертації та с. 8, 20 реферату дисертації наполягає на необхідності впровадження в національне законодавство таких правових форм-конструкцій, які передбачені в праві ЄС, як *«поділ шляхом*

придбання» (одночасне використання форм: поділ та приєднання), *«виділ шляхом придбання»* (одночасне використання форм: виділ та приєднання) та додаткової форми реорганізації господарських товариств шляхом розукрупнення /дроблення господарської організації (для АТ, ТОВ/ТДВ) – *«відділення»*, аргументуючи свою позицію, тим, що таким чином відбуватиметься виконання вимог положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та зближення законодавства України із законодавством ЄС, а також такі подвійні реорганізаційні форми-конструкції забезпечать ефективне та належне правове регулювання реорганізації шляхом поділу/виділу. Втім, вважаємо, що на даному етапі розвитку господарського та корпоративного законодавства, його рекодифікації та модернізації, запровадження таких прогресивних ускладнених реорганізаційних форм буде, навпаки, мати негативний ефект для суб'єктів цих відносин, власне господарських організацій, та економіки в цілому, і використовуватиметься недобросовісними суб'єктами господарювання задля того, щоб уникнути відповідальності по своїм зобов'язанням перед кредиторами, тобто це буде такий собі легалізаційний спосіб виведення активів, і, як наслідок, збільшить кількість господарських організацій доведених до стану банкрутства.

4. Відгук Гудіми Т.С., заступника завідувача відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Державної установи «Інститут економіко-правових Досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України», докторки юридичних наук, старшого дослідника.

Відгук позитивний. Висловлено такі зауваження:

(1) Дисертанткою на с. 11 реферату, с. 503-505 дисертації пропонується поділяти правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною в залежності від ступеню порушення та можливості усунення недоліків на (1) недоліки реорганізації, які є істотними (грубими) та такими, які неможливо усунути та виправити і (2) недоліки реорганізації, які є неістотними та такими, що можуть бути виправленими. З огляду на зазначене, хотілося би почути від дисертантки, *які недоліки слід вважати істотними (грубими) та такими, які неможливо усунути та виправити, за яким критерієм має проводитися таке розмежування.*

(2) Пропозиція авторки запровадити *подвійну систему захисту прав та законних інтересів кредиторів під час поділу господарських організацій*, висловлена на с. 7, 27 реферату дисертації та с. 428 дисертації, у вигляді застосування видів забезпечення виконання зобов'язань та встановлення солідарної відповідальності товариства- правонаступника – виглядає, на наш погляд, дещо перебільшенням з огляду на наступне. Убачається нерівність підходів захисту прав та законних інтересів кредиторів у разі проведення реорганізації у формах поділу/виділу порівняно із іншими формами реорганізації (злиття, приєднання, перетворення), де такий захист не передбачається. *У зв'язку із чим виникає логічне питання, чому у разі реорганізації в формах поділу/виділу дисертанткою пропонується подвійна система захисту прав та законних інтересів кредиторів, тоді як для решти форм (злиття, приєднання, перетворення) такої подвійної системи захисту не пропонується?*

5. Відгук Дорошенко Л.М., доцентки кафедри економічного права та

економічного судочинства Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, докторки юридичних наук, доцентки.

Відгук позитивний. Висловлені наступні зауваження:

(1) На с. 360 дисертації, с. 6 реферату дисертації автор акцентує свою увагу на тому, що відносини із реорганізації є договірними та пропонує повернути в законодавство відповідні правові конструкції як «договір злиття/приєднання» (які передбачав Закон України «Про акціонерні товариства» в редакції 2008 року) замість «проект умов злиття/приєднання» (що передбачає чинний Закон України «Про акціонерні товариства» та відповідно уніфікувати понятійний апарат законодавства про договори в сфері реорганізації, зокрема під час проведення реорганізації в формах поділу/виділу, перетворення – передбачивши такі правові конструкції як «договір поділу/виділу», «договір про перетворення». Вбачається, що цей висновок потребує додаткового пояснення, адже проведення реорганізації у формах поділу, виділу, перетворення передбачає реорганізацію одного суб'єкту – отже, правомірним постає питання, якщо ці відносини є договірними, то між якими суб'єктами укладатимуться такі договори.

(2) На с. 67 дисертації, с. 13 реферату дисертації вірно акцентується увага на тому, що процедурі реорганізації передують низка економічних та правових умов, які спонукають засновників/учасників та керівництво господарської організації приймати рішення про реорганізацію господарюючого суб'єкта. Втім, слід зазначити, що всі правові передумови, по суті, зводяться до одного – обов'язку дотримання господарськими організаціями, які реорганізуються, вимог законодавства в різних сферах, як то антимонопольно-конкурентного, податкового, трудового, екологічного, тощо. Убачається, що тут слід було б віднайти об'єднуючі правові критерії-вимоги, за якими виокремлювати відповідні правові передумови, а не розмежовувати такі передумови виключно за різними сферами законодавства.

6. Відгук Жорнокуя Ю.М., завідувача кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора.

Відгук позитивний. Висловлені наступні зауваження:

(1) На с. 5, 8-9 реферату та с. 269, 273, 278 дисертації пропонується запровадження в законодавстві складних реорганізаційних форм шляхом виокремлення трьох різновидів: (1) подвійна (складна) реорганізація; (2) змішана реорганізація; (3) комбінаторна реорганізація; паралельно з цим передбачається запровадження таких форм-конструкцій як «поділ шляхом придбання», «виділ шляхом придбання», «відділення». Слід зазначити, що безумовно застосування ускладнених форм реорганізації у формах поділу/виділу та запровадження складних реорганізаційних форм є прогресивним положенням, яке активно використовується в зарубіжних країнах, зокрема державах ЄС, Великобританії та інших. Втім, враховуючи законодавчі заборони на сьогоднішній день для низки господарських організацій, застосовувати складні реорганізаційні форми убачається малоімовірним. Крім того, вважаємо, що застосування складних реорганізаційних форм в умовах розвитку чинного законодавства, буде неефективним способом

порівняно із іншими правовими конструкціями, наприклад, укладанням договору купівлі-продажу цілісного майнового комплексу.

(2) В підрозділі 2.1. дисертації (с. 176-183 дисертації, с. 16-17 реферату дисертації) авторка досліджує питання видів реорганізації господарських організацій та проводить їх класифікацію за різними критеріями шляхом угруповання її видів за юридичними та економічними критеріями. Якщо із систематизуванням та виокремленням юридичних критеріїв (воля суб'єкта – господарської організації (власника його майна) щодо проведення реорганізації; фактично-юридична підстава, яка зумовлює виникнення реорганізаційних відносин; необхідність отримання згоди уповноважених державних органів чи інших осіб на її проведення; правові наслідки, які виникають щодо господарської організації; кількість одночасно використаних форм реорганізації; збереження існуючої господарської організації в ЄДР; вид документу, яким оформлюються відносини із передачі прав та обов'язків; момент завершення реорганізації) можна погодитися, і вони виглядають упорядкованим та логічними, то що стосується економічних критеріїв такого угруповання, то тут варто зазначити наступне. Виділені дисертанткою економічні критерії (мета; економічні наслідки щодо майна (прав та обов'язків) суб'єктів, які реорганізуються; характер інтеграції суб'єктів господарювання шляхом укрупнення) не всі в рівній мірі відносяться до всіх форм реорганізації, а отже не можуть подаватися таким чином. Мова йде про останній критерій – характер інтеграції суб'єктів господарювання шляхом укрупнення (с. 181 дисертації), який застосовується тільки для таких форм реорганізації як злиття та приєднання. Тобто тут необхідно було або змінювати назву такого критерію на «характер інтеграції суб'єктів» та, відповідно, додавати й інші види реорганізації за таким критерієм, який притаманний всім формам реорганізації, в тому числі й поділу, виділу та перетворенню, або не зазначати такий критерій в класифікації в такому угрупованні для всіх форм реорганізації. Від цього така класифікація за економічними критеріями виглядає дещо нелогічною та не в повній мірі відповідає заявленому угрупованню класифікації реорганізації за її видами.

7. Відгук Зозуляк О.І., головного наукового співробітника Лабораторії проблем корпоративного права імені академіка Володимира Луця НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, докторки юридичних наук, професорки.

Відгук позитивний. Висловлено наступні зауваження:

(1) Досліджуючи поняття, правову природу та систему реорганізаційних юридичних фактів, авторка більшою мірою приділяє увагу реорганізаційним договорам та іншим юридичним фактам. При цьому, поза увагою дисертантки залишаються питання щодо значення, переліку та особливостей односторонніх правочинів як юридичних фактів у процедурі реорганізації господарських товариств, що, вважаємо, є досить актуальним у дослідженні процедури реорганізації.

(2) У науковій роботі пропонується поєднання різних форм реорганізації (подвійна/складана реорганізація) та на реалізацію вказаного теоретичного положення авторкою розроблений проект ЗУ «Про реорганізацію господарських організацій», у статті 4 якого, власне, йдеться про такі форми реорганізації.

Одночасно, у вказаній статті вказується на те, що до процедури реорганізації, яка поєднує різні форми реорганізації, повинні застосовуватися правила, реорганізації, що регулюють відповідні форми. Видається, що такого законодавчого регулювання буде недостатньо, а тому варто було б розробити більш детальні норми щодо подвійної/складаної реорганізації, що посилює її практичну цінність роботи.

8. Відгук Красицької Л.В., завідувачки відділу науково-правових експертиз Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії правових наук України, докторки юридичних наук, професорки.

Відгук позитивний. Висловлено таке зауваження:

(1) Потребують додаткового пояснення положення дисертації щодо оспорювання реорганізації господарських організацій в контексті того, що визнається недійсним: сама процедура реорганізації чи реорганізація як підстава припинення юридичної особи, чи рішення про реорганізацію господарської організації?

9. Відгук Степанової Т.В., завідувачки кафедри конституційного права та правосуддя Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, докторки юридичних наук, професорки.

Відгук позитивний. Висловлено таке зауваження:

(1) Видається спірною позиція авторки щодо захисту прав та законних інтересів кредиторів під час поділу господарських організацій шляхом встановлення подвійної системи захисту (с. 7 реферату, с. 428 дисертації) – застосування видів забезпечення виконання зобов'язань (укладання договорів поруки, гарантії, застави) та встановлення солідарної відповідальності товариства- правонаступника (товариств- правонаступників) за зобов'язаннями поділеного товариства. Запровадження такого механізму захисту прав та законних інтересів кредиторів виглядає надмірним, зокрема щодо виконання цих вимог господарською організацією, яка знаходиться в стані реорганізації, та може в подальшому призвести до зловживань з боку кредиторів, які користуючись таким положенням будуть вимагати захисту своїх інтересів.

(2) Дисертанткою виокремлено на с. 24-25 реферату та с. 343-345 дисертації відповідні норми-положення щодо заборони на проведення конвертації акцій, зокрема акцій: 1) власником яких є юридична особа (особи), що перебуває під контролем товариства, що бере участь у реорганізації в одній із форм (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення); 2) які викуплені товариством, котре бере участь у реорганізації; 3) власниками яких є акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право; 4) простих акцій в привілейовані.

Крім того, авторкою запропоновано з метою узгодження та конкретизації окремих положень щодо конвертації акцій (часток) під час проведення реорганізації господарських товариств, зокрема акціонерних товариств, внести відповідні доповнення в статті Закону України «Про АТ» (ч. 10 ст. 119, ч. 10 ст. 117, ч. 9 ст. 125, ч. 9 ст. 127, ч. 5 ст. 133), які регламентують окремі питання щодо заборони проведення конвертації акцій та доповнити нормою наступного змісту: «акції АТ, що приєднується, власниками яких є акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право».

Отже, у зв'язку із зазначеним, а також враховуючи власну назву підрозділу 3.3 «Конвертація акцій (часток, паїв) в процедурі реорганізації господарських організацій» варто було б не обмежуватися лише аналізом та удосконаленням законодавства щодо конвертації акцій (часток) в АТ, ТОВ, ТДВ, а доопрацювати положення щодо встановлення відповідних заборон на проведення конвертації, наприклад, паїв у виробничих кооперативах, запропонувати вдосконалення законодавства в цій сфері й щодо решти господарських організацій.

У дискусії взяли участь члени спеціалізованої вченої ради:

Джабраїлов Руслан Аятшахович, доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України» (спеціальність 12.00.04).

Без зауважень.

Захарченко Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад Донецького державного університету внутрішніх справ (спеціальність 12.00.04).

Зауваження: У роботі є дискусійні положення. Поділяю думку Вікторії Вікторівни, що до таких належить пропозиція про прийняття закону України «Про реорганізацію господарських організацій». Можливо, для уникнення множинності актів господарського законодавства більш прийнятним варіантом було б внесення відповідних змін і доповнень до Господарського кодексу України та інших спеціальних законів, які визначають наразі правовий статус господарських організацій окремих видів. Але слід визнати, що доповнення ГК України розширеними положеннями з питань реорганізації, чи-то окремим розділом, чи-то окремою главою, з залишенням в незмінному вигляді інших положень Кодексу, як він зараз виглядає, призвело б до порушення внутрішньої логіки цього законодавчого акту, диспропорції в розміщенні нормативного матеріалу. Це повертає нас до ідеї необхідності комплексного перегляду ГК України в цілому з підготовкою його нової редакції.

Я поділяю думку колег, яка сьогодні лунала, що робота стала б ще більш ґрунтовною, якби дисертантка приділила увагу проблемним питанням реорганізації господарських організацій державного сектору економіки.

Беяневич Олена Анатоліївна, докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України (спеціальність 12.00.04).

Без зауважень.

Павлюченко Юлія Миколаївна, докторка юридичних наук, професорка, завідувач кафедри господарського та адміністративного права юридичного факультету ДонНУ імені Василя Стуса (спеціальність 12.00.04).

Без зауважень.

Коваль Ірина Федорівна, докторка юридичних наук, професорка, декан юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (спеціальність 12.00.04).

Без зауважень.

Жаровська Ірина Мирославівна, докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка» (спеціальність 12.00.01)

Зауваження: Було б доречно видати монографію за результатами проведеного дослідження двома мовами.

Амелічева Лілія Петрівна, докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України (спеціальність 12.00.01).

Без зауважень.

Міхайліна Тетяна Вікторівна, докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри теорії та історії держави і права та філософії права юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України (спеціальність 12.00.01).

Без зауважень.

Гоцуляк Юрій Вікторович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права та філософії права юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України (спеціальність 12.00.01).

Без зауважень.

При проведенні таємного голосування виявилось, що із 10 членів докторської ради, які взяли участь у голосуванні (з них 5 докторів наук за профілем дисертації), проголосували:

«За» – 10 членів ради,

«Проти» – немає.

ВИСНОВОК ДОКТОРСЬКОЇ РАДИ

У дисертації Н.В. Щербакової вирішено наукове завдання відповідно до поставленої мети дослідження. Дисертація є самостійною, завершеною науково-дослідною роботою та містить обґрунтовані нові наукові положення, висновки та пропозиції, що є новими та актуальними для науки господарського права і мають важливе теоретичне і практичне значення. Обрана проблематика дослідження є складовою тем науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України: «Розвиток правової системи України: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0112U002868), «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0118U003140), теми кафедри цивільного права і процесу: «Охорона і захист майнових та особистих немайнових прав в сучасних умовах державотворення» (державний реєстраційний номер 0122U002491).

Актуальність теми і отриманих результатів дослідження обумовлена важливою практичною значущістю реорганізаційних процедур для розвитку сфери господарювання та економіки в цілому, ефективність проведення яких залежить від

належного правового регулювання відносин, що складаються при реорганізації господарських організацій.

Найбільш суттєві результати та ступінь їх наукової новизни.

Вперше:

- обґрунтовано, що реорганізація є правовим засобом формування та зміни правового статусу господарських організацій, який встановлюється державою та спрямований на забезпечення розв'язання економічних та правових завдань діяльності господарської організації з метою її збереження, зміцнення позиції на ринку, поглиблення та розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих витрат (с. 70-71);

- визначено реорганізаційні правовідносини як врегульовані нормами права суспільні відносини, які за галузевою приналежністю відносяться до господарських, є різновидом організаційно-господарських відносин; виникають в сфері господарювання щодо організації (в тому числі й управління) та безперервного здійснення господарської діяльності; характеризуються особливим суб'єктним складом – господарські організації; поєднанням організаційного та майнового елементів; відображенням приватних та публічних інтересів (їх збалансування), значним ступенем регулювання як з боку держави, так і з боку суб'єктів цих відносин (с. 100-103, с. 105-106);

- аргументовано, що норми, які регулюють відносини реорганізації господарських організацій, становлять правовий інститут господарського права, який належить до підгалузі «Суб'єкти господарювання», представлений у вигляді складної структури (загальних норм ЦК України; спеціальних норм ГК України та окремих законів) та має бути консолідовано закріплений в спеціальному законі про реорганізацію господарських організацій, як можливості цілісного регулювання реорганізаційних правовідносин (с. 108-109);

- доводиться встановлення та запровадження в законодавстві складних реорганізаційних форм шляхом виокремлення трьох різновидів: (1) подвійна (складна) реорганізація; (2) змішана реорганізація; (3) комбінаторна реорганізація (с. 269, с. 273, с. 278);

- обґрунтовано значення процедури *due diligence* («дью ділідженс») як ефективного економіко-правового інструменту, котрий має бути складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій, та включати реалізацію сукупності інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на проведення комплексного і глибокого аналізу та належної перевірки й оцінки всіх аспектів фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта (організаційних, правових, фінансових, маркетингових, податкових, ринкових, технологічних) та економічної доцільності запланованої процедури реорганізації (с. 328, с. 332-333);

- визначено поняття реорганізаційного договору як договору, який спрямований на забезпечення проведення процедури реорганізації у формі злиття/приєднання шляхом узгоджених дій суб'єктів (господарських організацій) щодо передачі майна, майнових прав та обов'язків від правопередників до правонаступника чи на забезпечення проведення поділу/виділу/перетворення шляхом узгоджених дій учасників (акціонерів, членів) щодо передачі частини

майна, майнових прав та обов'язків від правопередника до правонаступника/ правонаступників на підставі універсального правонаступництва та доведено, що ці договори формують самостійну групу господарських договорів організаційно-господарського характеру, до яких в залежності від форм реорганізації відносяться такі види договорів: договір про злиття/приєднання, договір про поділ/виділ, договір про перетворення (с. 362-365, с. 367, с. 373-374, с. 377-378, с. 386-387);

- обґрунтовано доцільність закріплення в законодавстві положень щодо визнання процедури реорганізації недійсною, а саме: (1) вичерпного переліку правових наслідків визнання процедури реорганізації недійсною; (2) базового принципу застосування правових наслідків визнання реорганізації недійсною – зцілення (збереження) господарської організації, що реорганізуються, у разі наявності неістотних недоліків або таких, що можуть бути виправленими у відповідно надані судом строки; (3) додаткового принципу: міра відповідальності (впливу) за порушення під час реорганізації має бути пропорційною та адекватною правам та цінностям, які підлягають захисту; (4) положення, що визнання реорганізації недійсною не є підставою для визнання недійсними зобов'язань, які виникли у господарській організації після закінчення процесу реорганізації, та запровадження солідарної відповідальності всіх господарських організацій, котрі брали участь у реорганізації, за такими зобов'язаннями (с. 503).

Удосконалено положення щодо:

- понятійного апарату законодавства про договори у сфері реорганізації з обґрунтуванням доцільності його уніфікації і адекватного змістовного відображення, а саме: в Законі України «Про АТ» правові конструкції «проект умов злиття, приєднання», «проект умов поділу, виділу» та «проект умов перетворення» замінити на «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ» та «договір про перетворення», відповідно; в Законі України «Про ТОВ та ТДВ» «договір про припинення товариства» – на «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ», «договір про перетворення» (с. 357-358, с. 386);

- підстав класифікації видів реорганізації господарських організацій шляхом виокремлення критеріїв: (1) *кількість одночасно використаних форм реорганізації – подвійна (складна) та одинична* реорганізація; (2) *кількість одночасно використаних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї форми реорганізації – змішана та однорідна* реорганізація; (3) *одночасне застосування різних форм реорганізації та різних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї процедури реорганізації – комбінаторна та проста* реорганізація (с. 279);

- захисту прав акціонерів у процесі перетворення АТ шляхом надання акціонерам права на ознайомлення із відповідними документами щодо перетворення до проведення загальних зборів, на яких такі документи затверджуватимуться – із доповненням новою ст. 133¹ «Права акціонерів у процесі перетворення АТ» Закону України «Про АТ» (с. 392-393);

- захисту прав та законних інтересів кредиторів під час поділу господарських організацій шляхом запровадження комбінованої системи такого захисту, яка має передбачати право кредиторів вимагати застосування видів

забезпечення виконання зобов'язань (шляхом укладання договорів поруки, гарантії, застави) та встановлення солідарної відповідальності товариства- правонаступника (товариств- правонаступників) за зобов'язаннями поділеного товариства за умови, якщо задоволення вимог кредиторів знаходиться під загрозою невиконання (с. 426, с. 428-430, с. 436-437);

- оспорювання змісту документів, які приймаються та затверджуються на кожному із етапів процедури реорганізації господарської організації (умов злиття/приєднання, умов поділу/виділу; даних річної фінансової звітності, щорічних звітів товариства, проміжної фінансової звітності, звітів наглядової ради або ради директорів товариства, тощо) з пропозицією визнавати такі документи недійсними у такий же спосіб як і визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) недійсним під час реорганізації господарських організацій (с. 468-469, с. 520-521);

- оспорювання змісту передавального акту та розподільчого балансу як документів бухгалтерської звітності з уточненням, що вони є невід'ємною частиною рішення загальних зборів учасників (акціонерів), тому визнаються недійсними як частина рішення загальних зборів в порядку встановленому для визнання недійсними рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію (с. 472).

Дістало подальшого розвитку положення щодо:

- поняття «реорганізація» з обґрунтуванням його багатоаспектного значення: як правового засобу, правовідношення, правового інституту, юридичного складу, що опосередковує перехід прав та обов'язків (універсальне правонаступництво), спосіб створення господарських організацій, спосіб припинення господарських організацій (с. 76-78; с. 84-85);

- передумов реорганізації, які охарактеризовані як економіко-правові, що становлять складний комплекс взаємопов'язаних економічних та правових умов (підстав) зовнішнього і внутрішнього походження, наявність яких спрямовує суб'єкта господарювання обирати реорганізацію як дієвий правовий інструмент задля здійснення ефективної господарської діяльності, мінімізації бізнес-ризиків та негативних правових наслідків (с. 67-68);

- співвідношення понять «реінжиніринг», «реструктуризація», «реорганізація», з виокремленням їх *спільної та відмінних ознак* (с. 94-96);

- генези правового регулювання реорганізації з виокремленням семи етапів розвитку законодавства про реорганізацію господарських організацій з огляду на зміст і джерела правового регулювання цих відносин (с. 145-150; с. 163-164);

- складних реорганізаційних форм шляхом запровадження відповідних обмежень на їх застосування (с. 277-278, с. 284);

- процедур дью ділідженс та комплаєнс з виокремленням їх загальних та відмінних ознак (с. 332-333);

- конвертації акцій (часток, паїв) шляхом конкретизації її засад (умов), заборон проведення конвертації акцій (часток, паїв) в реорганізаційних правовідносинах за участі господарських товариств та виробничих кооперативів (с. 344-345; с. 348, с. 350, с. 352-354);

- розмежування понять «оспорювання реорганізації», «оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію», «скасування реорганізації», «визнання процедури реорганізації недійсною» (с. 444-446);

- оспорювання процедури реорганізації господарських організацій, яка проведена із порушеннями закону, шляхом конкретизації актів-документів, які опосередковують проведення реорганізації, й тягнуть відповідні правові наслідки та підлягають визнанню недійсними; суб'єктів, хто має право на подачу позову про визнання недійсними реорганізаційних договорів (умов злиття/приєднання; умов поділу/виділу; умов перетворення) (с. 465-468, с. 469-470, с. 473, с. 475-476);

- підстав визнання процедури реорганізації недійсною шляхом віднесення до них: визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію; визнання недійсними умов злиття/приєднання або умов поділу/виділу, умов перетворення; визнання недійсними відомостей щодо передачі прав та обов'язків, майна, які містяться в передавальному акті, та відомостей щодо розподілу прав та обов'язків, майна, які містяться в розподільчому балансі (визнаються недійсними як частина рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію); визнання недійсними актів державних органів, які задіяні в процедурі реорганізації (органів НКЦПФР України, органів державної реєстрації юридичних та фізичних осіб-підприємців) (с. 454, с. 468, с. 472, с. 476);

- правових наслідків визнання процедури реорганізації недійсною шляхом обґрунтування видів таких наслідків в залежності від ступеню порушення та можливості усунення недоліків: (1) *якщо недоліки реорганізації є істотними (грубими) та такими, які неможливо усунути та виправити* – повернення суб'єктів реорганізації (господарських організацій, які реорганізуються) в первинне попереднє майнове та організаційне становище; (2) *якщо недоліки реорганізації є неістотними та такими, що можуть бути виправленими* – без повернення суб'єктів реорганізації в первинне положення, усунення недоліків протягом строку, встановленого судом, та відшкодування збитків особі, чії права та законні інтереси були порушені проведенням такої реорганізації (с. 503-505).

Наведені наукові результати отримані автором самостійно на основі власного аналізу наукових джерел, нормативно-правових актів та практики їх застосування.

Ступінь достовірності наукових положень, висновків і пропозицій, що містяться у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації є обґрунтованими, базуються на узагальненні практики правозастосування щодо здійснення реорганізаційних процедур, на фундаментальних дослідженнях вчених у галузях теорії держави і права, господарського, цивільного та інших галузей права. Достовірність результатів дослідження підтверджується використанням в процесі роботи над темою загальнонаукових та спеціальних наукових методів пізнання. Основні положення дисертації пройшли апробацію на міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах та опубліковані у наукових фахових та інших виданнях.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що викладені у роботі положення формують цілісне уявлення про господарське-правове забезпечення реорганізації господарських організацій та можуть скласти підґрунтя для подальших досліджень питань створення та припинення

господарських організацій, зміни їх правового статусу. Окремі висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній діяльності, навчальному процесі при викладанні дисциплін, підготовці підручників, навчальних посібників, у законотворчій діяльності та у сфері правозастосування.

Рекомендації щодо використання результатів дослідження. Спеціалізована вчена рада вважає за доцільне рекомендувати основні теоретичні висновки і практичні рекомендації дисертації до використання: суб'єктам законодавчої ініціативи для вдосконалення норм ГК України та ЦК України, законів України: «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»; практикуючим юристам (адвокатам) при супроводі реорганізації господарських організацій; суб'єктам господарювання, які знаходяться у процесі реорганізації, або планують його; вищим навчальним закладам для використання у навчальному процесі.

Відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів. Дисертація Н.В. Щербакової за темою «Правове забезпечення реорганізації господарських організацій», подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – «господарське право, господарсько-процесуальне право», є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою роботою, яка характеризується єдністю змісту і містить висунуті здобувачкою раніше не захищені наукові положення та обґрунтовані теоретичні результати у галузі господарсько-правової науки, що розв'язують важливу наукову проблему. Результати дослідження, щодо яких здобувачка є суб'єктом авторського права, свідчать про особистий внесок здобувачки в науку господарського права. Дисертаційна робота Н.В. Щербакової за змістом і оформленням відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197.

На підставі результатів таємного голосування та прийнятого висновку докторська рада присуджує **Щербаковій Наталії Володимирівні** науковий ступінь **доктора юридичних наук** за спеціальністю **12.00.04** – господарське право, господарсько-процесуальне право.

**Головуючий на засіданні
спеціалізованої вченої ради з
присудження наукового ступеня
доктора наук Д 11.051.12**

Юрій ГОЦУЛЯК

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради з
присудження наукового ступеня
доктора наук Д 11.051.12**

Юлія ПАВЛЮЧЕНКО

м.п.

«24» червня 2024 р.